

Sporrakulla gård

Sporrakulla 1:1, Östra Göinge kommun, Skåne län
Antikvarisk medverkan/2023
Carita Melchert

Titel: Sporrakulla gård

Författare: Carita Melchert

Kulturmiljörapport: 2023:23

Omslagsbild: Sporrakulla, Arrrendatorsbostaden

Upphovsrätt: Där inget annat är angivet, enligt Creative Commons licens CC BY

Innehållsförteckning

Administrativa uppgifter	2
Sammanfattning av utförda arbeten	2
Material.....	3
Åtgärdsbehov och antikvarisk målsättning	3
Byggnadshistorik (med relevans för åtgärderna).....	4
Utförda arbeten.....	4
lakttagelser som gjorts under arbetets gång	6
Avvikelse från tillståndsgivna/beslutade handlingar	7
Kulturhistoriks bedömning av utförda arbeten.....	7
Bilder	8
Arrendatorsbostaden	9
Boningshuset.....	14
Takfall.....	18
Östra ekonomibyggnaden.....	21
Västra ekonomibyggnaden	27
Fönster	30

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: Dnr 6006-2023, datum 2023-02-22

Länsstyrelsen bidrag dnr: 36858-2022, datum 2023-03-01. Bidrag 80 procent av kulturhistorisk motiverade kostnader dock högst 219 456 kr och 24 750 kr för antikvarisk medverkan.

Fastighet: Sporrakulla 1:1

Socken: Glimåkra socken

Kommun: Östra Göinge

Arbetshandlingar: Vårdplan Sporrakulla (2006)

Byggherre/beställare: Östra Göinge kommun, kontaktperson Therese Svensson Collin

Fastighetsägare: Skogssällskapet

Entreprenör: Knadriks Kulturbygg AB, Karl-Magnus Melin

Underentreprenör: Kviinge Finsnickeri, Henrik Englund

Svetsarbete bandgångjärn: Järnet i elden, Kristofer Åberg

Antikvarisk medverkan och rapportens författare: Kulturen, Carita Melchert

Byggnadstid: augusti 2023 – september 2023

Sammanfattning av utförda arbeten

- Arrendatorsbostaden – Omläggning spåntäckning på södra takfallet, byte av solskivor och nockbrädor. Drevning av vattenrännor. Nyttillverkning av vattenutkastare mot söder. Komplettering puts samt kalkning på skorsten och byte av brädavtäckning vid skorsten. Byte av en panelbräda och två locklister på farstun invid dörren mot norr.
- Ekonomibyggnader, Bostadshuset och Arrendatorsbostadens norra takfall – Översyn av takfall gällande stickespån, lagning av de kraftigaste skadorna är utfört med nya spån.
- Boningshuset – Södra fasaden locklistpanel har ersatts partiellt. Knutar, i den mittersta knutraden, har kilats. Putslagning och avfärgning med vit kalkfärg murparti mot öster, avfärgning med vit kalkfärg murparti mot norr.
- Östra ekonomilängan – Kittkomplettering fönster och strykning med rå kallpressad linolja. Lagning av rötskador på tre dörrar mot väster, ett bandgångjärn är fäst med spik. Avfasning rötskadat fotträ i södra gaveln, nivellering av marknivå vid sydöstra hörnet. Byte trasig kil i stickbjälke mot öster, komplettering av infästning i stolpen längst i nordost.
- Norra ekonomilängan – Södra fasaden, kompletteringskittning fönster och strykning med rå kallpressad linolja.
- Västra ekonomilängan – Fönster mot väster har kittkompletterats och strukits med rå kallpressad linolja. Ny trappa till utedasset på södra gaveln. Bandgångjärn på dörren till utedasset har svetsats ihop.

Material

Spån: Senvuxen kvistfri gran. Längd cirka 48 cm, bredd cirka 4 – 5 tum (10 – 12 cm). Granspån är från trakten (Glimåkra), hyvlade med 1800-talsmaskin.

Spik till tak: 2 tums blankspik.

Linolja: Kallpressad rå linolja, Ottossons färgmakeri AB

Tjära: Recept från 1790, tjära + kimrök + harts

Fönsterkitt: Linoljekitt Åffa Dana

Kalkbruk och kalkfärg: Hammarkalk från Målarkalk.

Panelbrädor och locklister: Bandsågad gran.

Åtgärdsbehov och antikvarisk målsättning

Det krävs återkommande underhållsinsatser för att hålla tak, väggkonstruktioner, fönster och dörrar i gott skick. Spåntäckningen på Arrendatorsbostadens södra takfall var sliten och delvis rötskadad med risk för partiellt läckage. Taktäckningen var även otät kring skorstenen. På övriga takfall fanns behov av lagningar av sticketak så att det inte riskerar att regna in och att följdskador uppstår. Lagning, förstärkning och nivellering vid stolpar och fotträn är viktigt för byggnadernas stabilitet. Samtliga planerade åtgärder är prioriterade utifrån den uppdaterade vård- och underhållsplanen från 2020.

Åtgärderna syftar till bevarande av äldre traditionella byggnadstekniker samt till att förhindra läckage in i takkonstruktionen eller instabilitet i stommen. Planerade åtgärder ska utföras med väl anpassade material och metoder och i enlighet med vård- och underhållsplanen från 2020. Sporrakulla gård är öppen för allmänheten att besöka och byggnaderna visas även invändigt under sommartid.

Sommaren 2023 upptäcktes att en tvärgående golvbjälke i östra ekonomilängans norra del gått av i en skarv, varmed golvet partiellt rasat ner. Det bedömdes som angeläget att åtgärda skadan och lämpligt att göra det i samband med övriga planerade åtgärder. Knadriks Kulturbygg kommer att göra ett försök att återföra bjälken i sitt läge och montera stöttor på ett antal ställen under golvbjälkarna. Då detta inte är en del av bidragsarbetena kommer detta ske om några veckor och är därför inte med i denna rapport.

Byggnadshistorik (med relevans för åtgärderna)

Sporrakulla byggnadsminnesförklarades 1974. Byggnadsminnet består av boningshus, arrendatorsbostad samt trelängade ekonomibyggnader: västra, norra och östra ekonomilängorna. Gården finns nämnd i en mantalslängd redan på 1580-talet. Dendrokronologisk provtagning visar att boningshus, västra herberget, norra och västra ekonomilängorna består av virke fällt under 1800-talets första år. Boningshuset är timrat medan ekonomilängorna är uppförda i skiftesverk. Samtliga tak är täckta med stickspån av olika ålder.

Tidigare har det även funnits ett härberge vid boningshusets östra gavel, vilket revs eller byggdes om i slutet av 1800-talet. På 1900-talet avskildes denna del från resten av boningslängan, rödmålades och fick benämningen Arrendatorsbostaden. Arrendatorsbostaden är uppförd i skiftesverk och klädd med rödmålad locklistpanel. Taket är täckt med hyvlade spån. Virke till Arrendatorsbostadens takstol fälldes vintern 1870 – 1871. Detta årtal ger oss kunskap om när takstolarna tidigast satts upp.

Båda takfallen på Arrendatorsbostaden är täckta med hyvlade takspån av gran i fyra lager. Södra takfallet samt pulpettakets ovan förstugan lades om sommaren 2005, pulpettakets lades om på nytt 2016. 2005 lades takfallen inte med underspån, så kallad förskalning, varför läggningen inte varit helt bra. Ny kunskap har tillkommit sedan dess. Norra takfallet lades om sommaren 2010.

Fönster- och dörrnumreringar i rapporten hänvisar till numreringar i Sporrakulla uppdaterade vård- och underhållsplan från 2020.

Utförda arbeten

Arrendatorsbostaden

Takspånen revs på södra takfallet. Läkten var i gott skick och behövde inte bytas. Omläggningen med nya spån har gjorts från öster mot väster. Spånens fiberriktning har vänts nedåt. Underst lades ett skikt med förskalning. Förskalning innebär att ett lager med spån läggs glest på läkten. Dessa spån har inget med tätheten av taket att göra utan har som uppgift att förhindra att spånen som täcker taket inte ska vipa in mellan läkten. Om spån vippar in försämras tätheten. Spånen i förskalningen läggs utan överlappning och med fördel med mellanrum. Det är positivt för luftningen att de ligger något glest. Till förskalningen kan förutom fullgoda spån även användas de sämsta av nya spån eller gamla spån som är i tillräcklig gott skick. På Arrendatorsbostaden användes nya spån till förskalningen. På förskalningen lades fyra lagers spåntäckning som spikats i läkten. Sågade spån av god kvalitet har använts. Spånen är lagda med minst 25 mm överlapp och synlig del av spån är omkring 7 – 8 cm. Se fotografier sist i rapporten för illustration. Täckningen är obehandlad. Vattbrädor (solbrädor) och nockbrädor har ersatts med nya lika befintliga och spikats, även dessa brädor är obehandlade.

Båda hängränorna har drevats med tjärdrev och spikas samman med nya blankspik. Insidorna rengjordes med stålborste och ströks med trätjära. Vattenutkastet i sydvästra hörnet nyttillverkades och fästes enligt tidigare utförande, lika som på norra sidan, och ströks med Falu rödfärg.

Putsen på skorstenen har kompletterats och lagats samt vittats (vitkalkats). Kring skorstenen, mot takfallet, har lagts nya obehandlade brädor.

Takfall

Samtliga takfall har gått igenom och de mest akuta delarna har lagats. Taken har synats både från utsidan och från insidan i avsikt att lokalisera de kraftigaste skadorna. Syftet är att laga taken innan skador går genom alla lager med spån, vilket skulle kunna medföra att undertaket skadas. Arbetet med lagningar innebär i huvudsak att nya spån partiellt lagts ovanpå befintliga spån som endast är ytligt skadade. De yttersta spånen som var i sämst skick har dock tagits bort och ersatts med nya spån. Lagningsspån har generellt kortats något och övre kanten har spetsats för att kunna pressas upp under befintliga spån. Spånen har spikats. Lagningarna 2023 är gjorda i takmötet mellan västra och norra ekonomibyggnaderna mot söder (mot innergården), på norra och östra ekonomilängorna mot innergården samt på Arrendatorsbostaden och boningshuset mot innergården (mot norr).

Boningshuset

På boningshusets södra fasad ersattes sex skadade locklister och fem panelbrädor (under fönster nr 10). Övre kanten av locklisterna har fasats av, lika övriga locklister på samma fasad, i syfte att förbättra vattenavrinning. De panelbrädor och locklister som togs bort togs tillvara för att kunna återanvändas som kortare bitar på andra ställen vid lagningar efterhand. En panelbräda i östra delen av fasaden (under fönster 13) buktade kraftigt utåt och har vänts med tidigare utsida inåt, i syfte att få en tätare panel som skyddar stommen. Panelbrädan har spikats.

Knutarna i den mittersta knutraden i fasadens östra del har fästs med tråkilar mellan timran och själva knutarna. Knutarna är lösa eftersom timran (väggen) är avsågad på insidan och klädd med en vertikal bräda.

Det putsade partiet vid östra gaveln har putslagats och vittats (vitkalkats). Det putsade partiet mot norr har endast vittats.

Östra ekonomilängan

Marken har nivellerats vid det sydöstra hörnet cirka 10 cm så att marken inte ligger an mot fotträ. Ovankanten på fotträ mot söder har fasats av med stämjärn, i syfte att få bättre vattenavrinning.

En kil i en stickbjälke på östra sidan har ersatts med en ny kil (blåa) av furu lika den tidigare som också var i furu.

Den norra stolpen, i nordöstra hörnet, kommer att förstärkas provisoriskt eftersom det är oklart varför sprickan i stolpen uppstått. Stolpen kan förstärkas först efter att golvbjälken som gått av i sin skarv åtgärdats. Förslag som diskuterats gemensamt mellan hantverkare och antikvarisk medverkande är att stolpen provisoriskt förstärks med två skruvar samt att skadan och åtgärder utvärderas till nästa år.

Dörrarna på västra fasaden har åtgärdats. Dörr 1: slaglisten är ersatt med ny lika den tidigare och spikats med blank trådspik. Dörr 2: kompletterad med blank trådspik i gångjärn. Dörr 3: den vänstra brädan har ersatts med ny lika befintlig vad gäller mått utseende och spikats med blank trådspik.

Västra ekonomilängan

Södra gavelfasaden. En ny trappa har byggts med lika utseende som den tidigare. Till trappan har använts tillvarataget material som fanns på gården. Även den tidigare trappan som nu ersattes var tillverkad av återvunnet material.

Det nedre gångjärnet i dörren på södra gavelfasaden var av och har svetsats. I svetsfogen har gångjärnets dekorativa mönster återskapats. Här valdes att inte åtgärda det övre gångjärnet, som hänger snett, eftersom dörren inte används och inte är öppningsbar för allmänheten.

På östra fasadens har en dörrbräda spikats fast med blank trådspik.

Fönster

Fönster har kompletteringskittats på de tre ekonomilängorna. Löst kitt togs bort. Karm, bågar och spröjs ströks med linolja. Kittkomplettering har gjorts med linoljekitt, med tillsatt peppar i syfte att motverka att fåglar äter kittet.

Iakttagelser som gjorts under arbetets gång

En av brädorna i den södra hängrännan på Arrendatorsbostaden är rötskadad men bedömdes att den ändå kunde behållas. Den kommer att behöva bytas om några år.

Förskälning är en metod som var bortglömd/inte känd när spåntaken på Sporrakulla började att läggas om efter att gården byggnadsminnesförklarades. Hantverkarna har senare fått återtagen kunskap om tekniker att lägga stickspån, bland annat genom studier och genom information från äldre personer med

erfarenhet av sticketaksläggning i trakten. Metoden med förskalning medför en längre hållbarhet för sticketaken som med årligt underhåll beräknas hålla i omkring 20 år.

Fotträ på östra ekonomilängans södra gavelfasad är något rötskadat i ovankanten. För att förlänga livslängden på fotträet rekommenderas att en vattbräda monteras ovan fotträet. På fasaden finns redan en sådan skyddande vattbräda där fasaden och gavelröstet möts.

Kilarna som satts i knutraden på boningshuset bör kontrolleras årligen så att de sitter bra och fyller sin funktion. De galvaniserade spikar som finns invid knutraden fanns redan före åtgärderna. Spikarna fyller inte längre någon funktion men sitter ändå så hårt att timran riskerar gå sönder om man tar bort spikarna.

Vid slutbesiktning konstaterades att fåglar redan ätit av fönsterkittet trots att peppar är tillsatt i kittet. För att kittet ska få en möjlighet att härda kan det vara motiverat att under vintern tillfälligt täcka för fönstren från utsidan. Tunna skivor fästs i så fall försiktigt med små spik eller stift i fönsteromfattningarna.

Dörrarna på Arrendatorsbostaden har sommaren 2023 strukits med tjära, av annan entreprenör. Det är en avvikelse från vård- och underhållsplanen där farstudörren rekommenderas att strykas med linoljefärg och dörren i västra gaveln endast att tvättas.

Avvikelse från tillståndsgivna/beslutade handlingar

Sommaren 2023 upptäcktes att en tvärgående golvbjälke i östra ekonomibyggnadens norra del gått av i en skarv, varmed golvet partiellt rasat ner. Det bedömdes som angeläget att åtgärda skadan och lämpligt att göra det i samband med övriga planerade åtgärder. Åtgärderna innebär att befintlig konstruktion återförs i sitt läge i skarven och att stöttor monteras på ett antal ställen under golvbjälkarna. Under andra golvbjälkar finns redan ett antal stöttor. Åtgärden har diskuterats med antikvarisk medverkande som bedömde det som viktigt att åtgärden utförs. Åtgärden innebär inga ingrepp i stommen eller bjälkar.

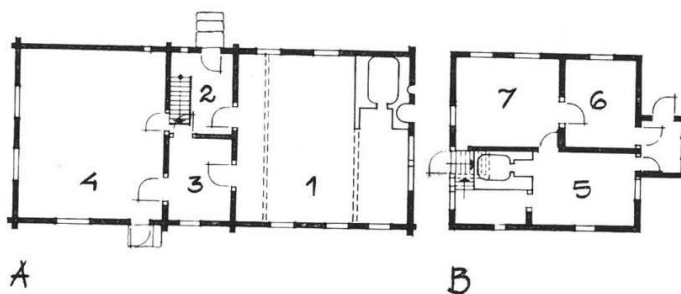
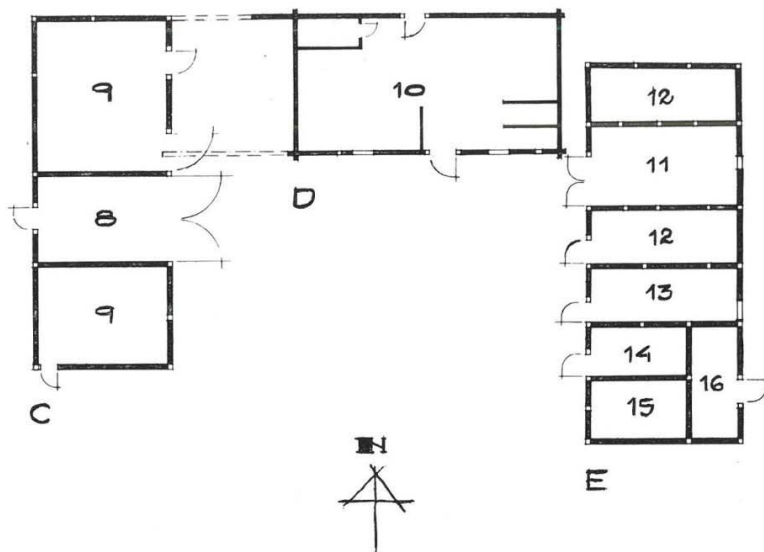
Kulturhistoriks bedömning av utförda arbeten

Åtgärdsförslagets intentioner har följts och arbetet har utförts med stor hantverksskicklighet och god kännedom om traditionella material och metoder, vilket bevarar byggnadernas kulturhistoriska värde. Genom åtgärderna och underhållet som gjorts hålls kunskapen om hantverk och material vid liv.

Arbetet innebär att traditionellt hantverk kan tillgängliggöras för en bredare allmänhet. Arbetet bedöms gynna byggnadsminnets förvaltning och syfte – att Sporrakulla ska fortsatt vara ett självklart besöksmål

för den som vill lära sig mer om regionala traditionella hantverkstekniker. Sporrakulla är unikt på många sätt men det som kanske är mest markant för besökare är gårdens stora autentiska upplevelsevärde med omkringliggande naturreservat. Samtliga åtgärder är mycket väl utförda och i enighet med Länsstyrelsens bidragsbeslut.

Bilder

- A. Bostadshuset. 1. Stugurummet 2. Förstugan 3. Kammaren
4. Kistehuset.
B. Arrendatorsbostaden. 5. Kök 6. och 7. Rum.
C. Västra ekonomilängan. 8. Logkistan 9. Loggolven.
D. Norra ekonomilängan. 10. Häst- och kostallet.
E. Östra ekonomilängan. 11. Logkistan 12. Loggolven 13. Svin- och
hönshus 14. Huggebod 15. Snickarebod 16. Vedbod.
Uppmätt 1976 av Gunnar Elfström. Renritad av Nils Petter Rosdahl.

Planritning över Sporrakulla.

Arrendatorsbostaden

Före åtgärder. Arrendatorsbostaden, södra takfallet.

Före åtgärder. Arrendatorsbostaden, södra takfallet och östra gaveln.

Före åtgärder. Arrendatorsbostaden, södra takfallet, västra gaveln och skorsten. Vattenutkastare saknades.

Före åtgärder. Arrendatorsbostaden, skadad locklistpanel invid farstudörren.

Under arbete. Spånen rivs och nya läggs med förskalning och nya täckande spån. Foto Henrik Englund

Efter åtgärder, takfall, solbräda, hängränna och vattenutkastare.

Efter åtgärder, Arrendatorsbostadens södra takfall.

Efter åtgärder, Arrendatorsbostadens södra takfall, östra gaveln.

Vid farstudörren, locklister och panelbrädan i mitten är bytta.

Boningshuset

Före åtgärder. Södra fasaden med locklistpanel och knutrader.

Under arbete. Skadad locklistpanel tas bort. Foto Henrik Englund.

Efter åtgärder. Södra fasaden med ersatt locklistpanel. Knutarna är kilade (några markerat med pilar).

Efter åtgärder. Södra fasaden med ersatt locklistpanel och en vänd panelbräda.

Efter åtgärder. Södra fasaden med ersatt locklistpanel och en vänd panelbräda.

Före åtgärder. Putsade partier.

Efter åtgärder. Putsade och vittade partier.

Takfall

Före åtgärder. Exempel på skador i tak, här mötet mellan norra och västra ekonomibyggnaderna.

Före åtgärder. Exempel på skador. Östra ekonomibygnaden, västra takfallet mot innergården. Här kan man även se tak lagt utan förskalning och att takspånens övre kant vippar in mellan läkten.

Under arbete. Exempel på lagning där skadade stickespån tas bort och ersätts. Foto: Henrik Englund.

Efter åtgärder. Lagningar syns som ljusare partier. Till vänster norra ekonomibyggnaden, rakt fram östra ekonomibyggnaden.

Efter åtgärder. Till vänster västra ekonomibyggnaden, till höger norra ekonomibyggnaden.

Efter åtgärder. Norra takfallen på Arrendatorsbostaden och Boningshuset.

Östra ekonomibygnaden

Före åtgärder. Fotträ och marknivå vid södra gavelfasaden. På bilden Henrik Englund och Karl-Magnus Melin.

Efter åtgärder. Fotträ och marknivå vid södra gavelfasaden.

Före och efter åtgärder. Östra fasaden stickbjälke med skadad och ersatt kil (blåa).

Nordöstra hörnet med skadad hörnstolpe med stickbjälke mot öster. Stopen ska förstärkas provisoriskt.

Före åtgärder. Västra gårdsfasaden med dörrar och fönster.

Före åtgärder. Dörr 1 och 2. Fönster 1.

Före åtgärder. Dörr 3 och 4. Fönster 2.

Efter åtgärder. Västra gårdsfasaden.

Före åtgärder. Golvbjälke som brutit i befintlig skarv.

Före åtgärder. Den brutna golvbjälken sedd från norra gaveln. Stöttor finns sedan tidigare under flera av golvbjälkarna.

Västra ekonomibygnaden

Före åtgärder. Södra gavelfasaden. Trappa och gångjärn.

Efter åtgärder. Trappa och svetsat gångjärn, lägg märke till mönstret på gångjärnet.

Dörr i västra fasaden, brädan längst till vänster har spikats fast.

Fönster

Före åtgärder. Exempel på fönster i behov av kittkomplettering och oljning.

Efter åtgärder. Exempel på fönster som kittkompletterats och oljats på ekonomibyggnad.

Efter åtgärder. Exempel på fönster som kittkompletterats och oljats på ekonomibyggnad.

Exempel där man ser att fåglar ätit på nytt kitt med peppar.